

דני הדרכה
למורי האולפנים

איברורים

גידיון כו כמרו תשנ"ד - דצמבר 1993
סדרה חדשה

במרכז

תוכנית הלימודים

רציונאל התוכנית

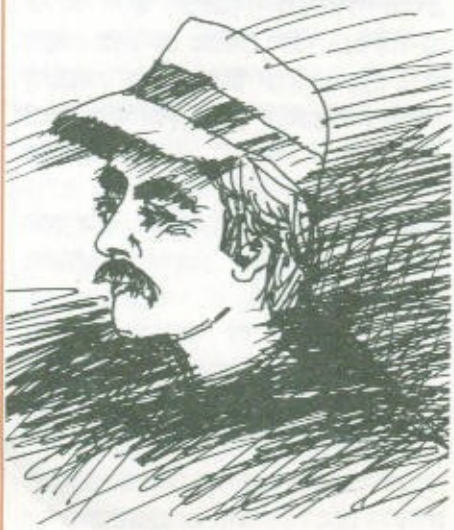
נציג תחילה את החשיבה שעמדה ביסוד התוכנית: העברית נלמדת באולפנים כשפה נוספת (שנייה, שלישית וכו'), דהיינו כשפה שהלומד אמור להשתמש בה באופן פעיל בחיי היום-יום, ולא כשפה זרה. (שפה זרה נלמדת על-פי-רוב למטרות ייחודיות כגון קריאת חומר בתחום מקצועי מסוים.)

מתוך ראיית הלומד וצרכיו במרכז, ובהיות הלומד חלק מהחברה דוברת השפה וחשוף לשימוש היומיומי בשפה, יש להתייחס לשתי מטרות מרכזיות החשובות לו עצמו: א) הגעה לכלל תיפקוד לשוני בתחומי החיים השונים; ב) השתייכות לחברה הישראלית.

מכאן שיש לפתח אצל הלומדים כשירות תקשורתית (משמע, יכולת להפיק מבעים דיקדוקיים ההולמים את הנסיבות שבהן הם נאמרים, והיכולת להבין ולהגיב על מבעים שנכתבו או נאמרו על ידי אחרים) בכל מיומנויות הלשון, היכרות עם דפוסיים

מיומנויות וכה הלאה. העמוד הרביעי (האחרון) של כל חוברת יוקדש כולו לתרגילים וניתן יהיה לצלמו לצורך שימוש ישיר בכיתה.

בטרם נעבור להצגת תוכנית הלימודים נציין שיוצרי התוכנית סבורים שעם כל החידושים החשובים אשר בה (המעבר מהוראה קווית של 'גושאים' להוראה משולבת של תחומי תיפקוד, ההתבססות על עקרונות מבית מדרשן של הסוציו-לינגוויסטיקה והגישה התקשורתית וכו'), אין הם רואים בתוכנית מהפכה, אלא בעיקר גיבוש של מגמות שאיפיינו את עבודת ההוראה באולפנים בשנים האחרונות.

פתיח

* מקדמות

לאחר 25 חוברות של עיבודורים, שיצאו כמשך למעלה משנתיים, כמעט מדי חודש בחודשו, אנתנו פותחים בסדרה מיוחדת, שיעודה אחד: ללוות את 'קליטתה' של תוכנית הלימודים החדשה לאולפן למתחילים. הגיליון הראשון הוא כולו בגדר מבוא, ולכן, בניגוד למנהגנו, אין הוא כולל תרגילים אלא כולו הסברים על מהותה של תוכנית הלימודים החדשה, הרציונאל שלה, והגדרות למושגי מפתח המופיעים בה.

יוצרי התוכנית סבורים שהיא גיבוש של מגמות שאיפיינו את העבודה באולפנים בשנים האחרונות

כל אחד מהגיליונות הבאים יוקדש לאחד מעקרונות תוכנית הלימודים, לאו דווקא לפי הסדר שבו הם מפורטים בתוכנית: חוברת זו תוקדש לעקרון השילוב הבין-תחומי, והחוברות האחרות לפיתוח כשירות תקשורתית, לשילוב

* הבסיס לגיליון זה נכתב בידי סיגה ריבלין, חברות המערכת הוסיפו הרחבות.

חברתיים-תרבותיים של החברה הקולטת (כגון אך מזמינים, אך מארחים, אך חוגגים, אך מתאבלים), הבנת ערכיה, ידיעת תרבות עם ישראל לזרותו.

תלויה, כמובן, ברמת הכיתה והמורה הוא שצריך לאתר נקודה זו. יש, עם זאת, לציין שהמעבר מחיקוי ושינון להכללה והסקת מסקנות חוזר על

בעברית למפה הלשונית של שפת-האם של התלמיד). הבלשנות המעמדת עשויה לסייע ב'פירוק מוקשים', דהיינו היא מעמידה את המורה על קיום איפיונים לשוניים בשפת-האם של הלומד, המקבילים או לא מקבילים לשפת היעד (למשל, היא הודיעה, סדר המלים במשפט). מודעות המורה לדמיון ולשוני בין השפות עשויה להקל ולשכלל את ההוראה.

צורכי העולה הלומד המבוגר

לתפקד בחברה הישראלית

תיפקוד יומיומי בתחומים שונים

אסטרטגיות של 'הישרדות'

מותאמים לתחומי התיפקוד	{	א. רכישת ארבע מיומנויות הלשון:
		דיבור, הבנה, קריאה וכתיבה.
		ב. אוצר לשוני.
		ג. פריטי לשון.

להשתייך לחברה הישראלית

הכרת החברה הישראלית ותרבותה, והכרת הקודים התרבותיים.

אסטרטגיות של 'התחברות'

- הכרת הארץ ונופיה.
- התוודעות לתולדות עם ישראל.
- התוודעות למורשת ישראל.
- הכרת היעדים הלאומיים.

התוכנית מדגישה את הצורך של העולה-הלומד לתפקד במצבים שונים בתקופת זמן קצרה. ההתייחסות לתחומי תיפקוד, בשונה מן הנושאים שעמדו במרכז התוכניות הקודמות, משמעה שבמרכז עומדים ההתנהגות והתיפקוד הלשוניים החיוניים באמת ולא אוצר מונחים כולל שבחלקו לא ישמש לעולם את העולה; אין מדברים על הכיתה (ועל כן המורה ילמד מלים כ'לוח' ו'גיר' רק כאוצר מלים סביל) אלא 'את' ההתנהגות בכיתה (ועל כן הביטויים שיילמדו אי ייעשה בהם שימוש, יהיו: סליחה, לא הבנת; תפתחו את הספרים; מי מוכן לגשת ללוח?).

עצמו במהלך הלימודים (בכל שלב חדש בהוראת תחום תיפקוד, בכל פעם שמועלה נושא דיקרוק חדש).

ב) התוכנית אינה קווית (ליניארית) אלא סלילית (ספיראלית), משמע אין מלמדים נושא אחד נושא אלא משלבים באופן אורגני, טבעי, תחומים שונים (למשל 'תעודת זהות' עם 'שירותי הדואר והטלפון' - לגבי מילוי טפסים, 'תעודת זהות' עם 'משפחה וחינוך', 'נסיעות' עם 'התמצאות בזמן ובמקום' וכו'), כל פעם ברמה גבוהה יותר ותוך מעבר להסתעפויות חדשות של אותו תחום.

העקרונות הפדגוגיים שעליהם התוכנית מבוססת:

העקרונות הבלשניים שעליהם התוכנית מושתתת:

א) היא מדגישה את פיתוח הכשירות התקשורתית תוך שילוב מיומנויות ושילוב בין-תחומי (ראו פירוט בהמשך).

א) בשלב הראשון החומר הלשוני נלמד בדרך החיקוי והשינון, ללא הסברים. בשלב מאוחר יותר, ניתן לעסוק בכיתה גם בהכללה ובהסקת מסקנות מחומר שכבר נלמד. ההחלטה מתי לעבור מן השלב הראשוני לשלב המתקדם יותר

ב) היא מתבססת על ידע ומסקנות שצברה הבלשנות המעמדת (השוואת המפה הלשונית

בין 'נושא' ל'תחום תיפקוד'

רבים שואלים עצמם, מן הסתם, האם קיים הבדל מהותי בין 'נושא' ל'תחום תיפקוד' או שמא מדובר כאן בעיקר ב'משחק סמנטי' וזוהי אותה הגברת בשינוי אדרת? מה, לכאורה, ההבדל בין הנושא 'מי אני' לבין תחום התיפקוד 'תעודת זהות' או בין הנושא 'דואר ונסיעות' לבין תחום התיפקוד 'שירותי דואר ונסיעות'?

אין מלמדים נושא אחר נושא אלא משלבים באופן אורגני, טבעי, תחומים שונים

נראה לנו, שבעיקרו של דבר כבר השבנו על השאלה: תחום התיפקוד הוא אכן בגרעין נושא, אך תפיסתו דינאמית והתקשורתית ודרך שילובו בכלל התוכנית משנים את משמעותו תכלית שיוני. במקום תפיסה סטטית של נושא אחד נושא, תוך דגש על 'מתן מידע', ולא דווקא מתוך ראיית צורכי הלומד (לאלו מלים ותבניות באמת יודקק? אלו פעולות שלו ילווה מעתה ואילך או 'בצע' בעברית ואלו פעולות 'בצע' גם בעתיד בשפת אימו?). הצבנו גישה דינאמית, המשלבת אלו באלו את תחומי התיפקוד של העולה החי בארץ. לא רק שלימוד התחומים מתפתח בהדרגה, ושום תחום אינו נעזב בשלב כלשהו בלימודים, אלא שילובם זה בזה משקף 'מצב אמת', שהלא בחיים אין נושאים נפרדים, ועל המורה באולפן לאפשר לתלמיד להתמודד בו-זמנית עם מיגוון הנושאים שהחיים מזמנים בו-זמנית ועם מיגוון המיומנויות הנדרשות בו-זמנית.

להלן הצגה סכמאטית של ההבדלים בין 'נושא' לתחום תיפקודי:

מדברים על...	מדברים את...
הנושא הוא המרכז ועל המורה למצותו.	צורכי התיפקוד של הלומד עומדים במרכז ומכתיבים את האוצר הלשוני והמיומנויות.
מרגש צד המידע (אינפורמציה). למשל: אם מלמדים על חינוך, מוסרים מידע על כל מוסדות החינוך, ההבדלים ביניהם.	המידע חשוב רק לצורך תיפקוד. למשל: ייתן לעולה מידע על מיקום מוסדות החינוך, על דרך ההרשמה להם, על אופן התקשורת עם המורים וסגל המינהל של ביה"ס (תקשורת בכתב - פתק, מילוי טופס; תקשורת בע"פ - למשל, הבנת שיחה בטלפון).
לדוגמה, הנושא 'סדר יום: כולל מלים שונות, הנראות בסיסיות למורה דובר שפת-היעד, אך בעצם אינן חיוניות לעולה; להתרחץ, להתלבש, מסרק, משחת שיניים.	לעומתו תחום התיפקוד 'התמצאות בזמן' כולל לימוד תאריכים, קריאת לוח זמנים של רכבת/אוטובוס, קריאת לוח משרדים של טלוויזיה/רדיו, בירור של זמני נסיעות (בטלפון, במודיעין).

עקרונות התוכנית

להלן נעיר הערות הבהרה לעקרונות התוכנית ונדגים אותם בקצרה.

1. פיתוח כשירות תקשורתית

כאמור, הכשירות התקשורתית היא היכולת של דובר שפה להתאים את דרכי הבעתו לכללי הדיקדוק, לנסיבות, ליחסים שבינו לבין אנשי-שיח (מעמד, גילם וכו'), למיומנות שבה הוא משתמש (התבטאות בכתובה אין דינה כדין התבטאות בדיבור), לסוגה (ואנר) המיוחדת (למשל, דיבור בין חברים אינו כנאום בפני

ציבור), כך שהמבעים יהיו קבילים מבחינה לשונית והולמים מבחינה תרבותית/חברתית.

לשם השגת יעד זה, יש צורך:

א. בשליטה באוצר לשוני ובכללי הדיקדוק (מורפולוגיה, תחביר);

ב. בתחושת הלימות משלבית (התאמה בין המיזוג הלשוני לבין מיומנות הלשון הייחודית, הנסיבות, יחסי הרוב והגמעז);

ג. בפיענוח מתאים של פעולות הדיבור ובשימוש הולם בהן.

מדובר איפוא בהקניית ידע שהיא גם בגדר לימוד התנהגות.

לדוגמה: כדי לבקש בקשה, על אדם

א. להכיר תבניות לשון של בקשה כגון: תן לי, בבקשה...; סליחה, אפשר לקבל...; אני רוצה + [שם עצם]; יש לך...?

ב. להכיר אוצר מלים שיאפשר לו לבקש דברים שונים בתחומים שונים, לדעת מהן פעולות הדיבור המתאימות לסיטואציות השונות על-פי טיב היחסים בין הדוברים - שוויוניים או היררכיים, חברים או מרוחקים - ולנסיבות (השון). למשל, את 'יש לך סיגריות?' החברי, 'תן לי, בבקשה, טופס' השוויוני-ביחס, 'אפשר לקבל עבודה' המאפיין פנייה מ'נמוך' ל'גבוה', 'תביא את זה מיד' העשוי להישמע בפנייה מ'גבוה' ל'נמוך' וכו'.

מדובר בהקניית ידע שהיא גם בגדר לימוד התנהגות

ג. להכיר את ההבחנה בין משלבים ואת ההבדלים ביניהם, דהיינו, שמקובל, למשל, להשתמש בדיבור היומיומי בתבניות ובפעולות דיבור שונות מאשר בכתובה העיתונאית או הספרותית. כך 'תביא לי' (הלא-תקני), 'תן לי, יש לך' (קוקה קולה) הולמים את הדיבור היומיומי, בעוד במשלב גבוה יותר, כגון בשיחה בטלוויזיה או בספרות נתקלים במקביליהם: 'זואל נא בטובך לתת לי...' 'האם כבודו מוכן לתת לי...'

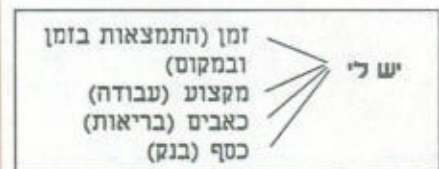
2. שילוב בין-תחומי

הגישה התיפקודית מכתובה שילוב בין-תחומי. אוצר המלים, תבניות הלשון, פעולות הדיבור

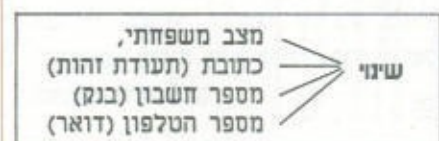
ומיומנויות הלשון מודגמים, מוקנים ומתורגלים במספר תחומי תיפקוד.

משמע:

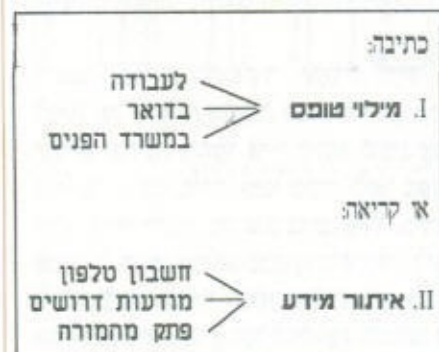
ניתן להשתמש בתבנית לשון ולתרגלה באמצעות אוצר לשוני מתחומים שונים. למשל:

ניתן לבנות צירופים לשם עצם, לתואר או לפועל מתחומים שונים. למשל:

ניתן לתרגל את המיומנויות בתחומים שונים.

3. עקרון העיבוי

הגישה התיפקודית (פונקציונאלית) המאפיינת את התוכנית מכתובה לנו תוכנית סלילית (ספיראלית) ולא קווית: כבר בראשית חייו בארץ, דהיינו בתחילת לימודיו, הלומד באולפן צריך לתפקד בתחומי חיים רבים בו-זמנית, ועל כן יש להקנות לו אוצר לשוני הכולל מלים, מבנים לשוניים ופעולות דיבור. אלה יאפשרו לו תיפקוד בכל התחומים או ברובם בעת-ובעונה-אותה כבר בשלב ההתחלתי. בהמשך הלימודים, מעבים ומרחיבים את האוצר הלשוני באותם תחומים - על בסיס הידוע ללומד.

העיבוי נעשה במישורים שונים:

א. במישור התוכני. הרחבת תחום התיפקוד תתבטא, למשל, בתחום 'תעודת זהות' כך: בשלב הראשון, אדם מציג עצמו בפרטים

© כל הזכויות שמורות
 לאנף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך והתרבות
 תוצאה לאור: מחלקת הפירסומים,
 משרד החינוך והתרבות
 עיצוב: רויטל תורן
 סדר דפוס: פלס

ג קשר אסוציאטיבי: האוצר הלשוני יוקנה תוך קישור אסוציאטיבי בין תחומי התיפקוד השונים. למשל: שנה חשובה, הסכם חשוב, אישור חשוב, פגישה חשובה.

ד. אותנטיות: יש חשיבות רבה להקניית האוצר הלשוני בהקשר של סיטואציות שהן בגדר הדמיות (סימולאציות) לחיי היום-יום, כדי לקרבו לשימושים הלשוניים הנדרשים במגוון הנסיבות היומיומיות. חשוב איפוא להרבות במשחקי תפקידים.

ה. הלימות משלבת (דהיינו, שימוש בלשון תוך מודעות לסיטואציה, לדוברים וליחסים ביניהם, ובתאמה למיומנות שבה משתמשים): יש להקפיד, ככל הניתן, על הלימות משלבת, כדי שהלומד יגיע למטרת-העל: כשירות תקשורתית.

באופן כללי, ניתן לומר שאנו מרגישים את חשיבות הדיקרוק הפדגוגי, בניגוד לדיקרוק הפרמאל, בהוראת לשון. כאשר אדם לומד את הדיקרוק של שפת-אימו, להוראה בעיקרה יש אפי פורמאלי, הוא מקבל בכיתה תמונה שלמה, פחות או יותר, של מבנה השפה תוך חתירה למיצוי כלל הגוונים (למשל, בעברית, כל הבניינים בכל הגזרות, הכרה ומציאה של שורשים חריגים וכו'), והגמה היא לטפח את כושר הניתוח של השפה (ובמידה מסוימת, גם לשפר את השימוש בה). לעומת זאת, הדיקרוק הפדגוגי מבוסס על רצון לאפשר לתלמיד לתפקד באופן בסיסי בשפה.

דרי דוגמה:

מלמדים את התבנית הפשוטה: אני נוסע לחיפה ואשתי נוסעת לירושלים (משפט מחובר). מאוחר יותר, אבסס על המשפט המחובר הזה, משפט מורכב: 'כאשר אני נוסע לחיפה, אני תמיד לוקח אתי תעודת זהות'.

שיקולי דירוג נוספים: יש תבניות שכיחות בעברית כגון המשפט השמני ('אני מלונדון', את מורה), והן יילמדו בשלב מוקדם מאוד, אף-על-פי שמבחינות מסוימות הן קשות לתלמידים, שכן בשפות המוצא של רובם הן אינן קיימות.

6. אחריות ואוטונומיה

המורה הוא שקובע מה יילמד בכל יחידת הוראה, על סמך עקרונות התוכנית. עקרונות אלה יסייעו לו בהפעלת שיקולי הדעת הפדגוגיים, ולפיהם יכריע על קדימויות, דירוג וכו'.

ה'יבשים' וה'טכניים'; שם, כתובת וכו'. בשלבים מאוחרים יותר הוא מספר (או כותב) על בני משפחתו, השכלתו, עמדותיו.

ב. במישור הלשוני.

1. פ ע ל ו ת ד י ב ו ר. תוקנה תחילה, למשל, פעולת הדיבור של בקשה על ידי מבעים כ'תן לי, בבקשה', ובהמשך מורחבות האפשרויות ומעמקת ההבחנה המשלבת: 'נא לתת לי', 'הייתי מאוד מבקש לקבל... וכו'.

2. א ו צ ר מ ל י מ. בשלב הראשוני, מקנים את המלה 'מגיע' במשמעות 'בא'. מאוחר יותר עוסקים גם בהשתלבות המלה מגיע בביטוי כגון 'מגיע לך' או 'מגיע לי' על גווניו החיובי והשלילי. האוצר הלשוני שנרכש בשלבים המוקדמים מהווה חלק בלתי נפרד מהמעגל המתקדם ומשתלב בו.

4. שילוב מיומנויות

התוכנית מרגישה שיש לפתח את כל מיומנויות הלשון בו-זמנית, בהתאם לתחום התיפקוד

לדוגמה: בתחום התיפקוד 'תעודת זהות' יש לפתח את מיומנות הדיבור, הבנת הנשמע, הבנת הנקרא, וכתובה: הלומד צריך לדעת להציג עצמו בעל-פה (לפני מורה, לפני פקיד, לפני מעסיק וכו'); עליו להבין מה שמדברים אליו (בשיחה פנים אל פנים, בשיחת טלפון וכו'); עליו לדעת לקרוא טופס (לצורך קבלת תעודת זהות, לצורך קבלת עבודה וכו'); עליו לדעת למלא את הטופס.

בחיים, בתיפקוד היומיומי, נדרש מאיתנו לא-את שילוב מיומנויות, כך, למשל, בשיחת טלפון אנו נדרשים הן להבין, הן לדבר והן - לעיתים - לרשום הודעה.

מיומנות אחת מעשירה את זולתה: אם שולטים, למשל, בדיבור באוצר מלים הקשור לתחום התיפקוד 'התמצאות בומן', קל יותר להבין את הנקרא בלוח המיסודים.

5. הקניה מדורגת ומכוונת

התוכנית מרגישה כללים אחרים: א מעבר מהידוע לחדש: הופעת פריט לשוני חדש אחר בהקשר (בחומר) ידוע.

ב. דירוג תבניות: לפי מורכבות התבנית, שכיחותה ומידת התאמה לתחום התיפקוד.